

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ข้าว เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของโลก ประชากรกว่าครึ่งโลกบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก ข้าวจึงจัดเป็นสินค้าที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความมั่นคงด้านอาหาร ในหลายประเทศข้าวเป็นสินค้าที่มีความอ่อนไหวทางการเมือง และถือว่าข้าวเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง แม้ว่าต้นทุนการผลิตสูงกว่าการนำเข้าก็ตาม แต่รัฐยังคงสนับสนุนให้เกษตรกรทำการผลิตต่อไป (กรมการข้าว 2549: 1) และข้าวเป็นอาหารหลักที่คนไทยบริโภค นอกจากนั้น ข้าวยังเป็นสินค้าเกษตรเศรษฐกิจสำคัญของประเทศ ในปัจจุบันมีการผลิตข้าวประมาณ 24 ล้านตัน ข้าวเปลือก ต่อปี มีพื้นที่ทำนาประมาณ 64 ล้านไร่ (สงกรานต์ จิตรากร 2544: 32) จึงนับได้ว่าข้าวมีความสำคัญต่อประเทศไทยทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนเป็นพืชที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงของบ้านเมืองยากที่จะหาพืชอื่นทดแทนได้ (ชาญพิทยา ฉิมพาลี 2548: 1)

ประเทศไทยเป็นประเทศผู้ส่งออกข้าวเป็นอันดับหนึ่งของโลก ตั้งแต่ปี 2524 เป็นต้นมา ซึ่งในปี 2547 ไทยมีส่วนแบ่งการตลาดร้อยละ 38 ของการค้าข้าวโลก (กรมการข้าว 2549: 2) ซึ่งสอดคล้องกับ ชาญพิทยา ฉิมพาลี (2548: 1) กล่าวไว้ว่า ประเทศไทยสามารถส่งข้าวออกจำหน่ายในตลาดโลกครองอันดับหนึ่งของโลกมาเป็นระยะเวลาสิบกว่าปี ซึ่งรายได้จากการส่งออกคิดเป็นร้อยละ 22.9 เมื่อเปรียบเทียบกับมูลค่าการส่งออกสินค้าเกษตรทั้งหมดของไทย ทั้งนี้ เพราะประเทศไทยเรามีข้าวหอมดอกมะลิคุณภาพดีเป็นปัจจัยส่วนหนึ่ง ในพื้นที่ปลูกข้าวของประเทศไทยทั้งหมดนี้มีพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิคุณภาพดี ประมาณ 16 ล้านไร่ มีแหล่งผลิตที่สำคัญอยู่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในทุ่งกุลาร้องไห้มีพื้นที่ปลูกข้าวหอมดอกมะลิประมาณ 1.7 ล้านไร่ (มหาวิทยาลัยราชภัฏ ราชนครินทร์ : 2549) สืบค้นจาก

http://human.rtu.ac.th/icon/local_infor/rice.doc

สถานการณ์การผลิตข้าว กรมการข้าว(2549 : 1-2) ได้กล่าวถึงสถานการณ์การผลิตข้าวของโลก ว่า การผลิตข้าวของโลกส่วนใหญ่จะอยู่ในทวีปเอเชียถึงร้อยละ 90 ในช่วงปี 2542/43 - 2546/2547 ผลผลิตข้าวโลกลดลงจาก 607.90 ล้านตันข้าวเปลือก (408.70 ล้านตันข้าวสาร) ในปี 2543 เป็น 580.20 ล้านตันข้าวเปลือก (389.11 ล้านตันข้าวสาร) ในปี 2547 หรือลดลงในอัตราเฉลี่ย

ร้อยละ 1.50 ต่อปี แต่ในปี 2546/47 เป็นต้นมาผลผลิตข้าวโลกกลับเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยกว่าร้อยละ 2 คือเพิ่มขึ้นจาก 377.50 ล้านตันข้าวสาร ในปี 2546/47 เป็น 411.52 ล้านตันข้าวสาร ในปี 2548/49 และคาดว่าในปี 2549/50 จะเพิ่มขึ้นเป็น 417.01 ล้านตัน ประเทศที่ผลิตข้าวมากที่สุดได้แก่ จีน รองลงมาคืออินเดีย อินโดนีเซีย เวียดนาม และไทยตามลำดับ สำหรับสถานการณ์การผลิตข้าวของประเทศไทย กรมการข้าว (2549: 2-3) ได้รายงานไว้ ดังนี้

1) ประเทศไทยผลิตข้าวได้เป็นอันดับ 6 ของโลก แต่สามารถส่งออกเป็นอันดับ 1 ของโลก
 2) พื้นที่เพาะปลูกข้าวในช่วงปี 2542/43 – 2547/78 ปีละประมาณ 64.4 – 66.6 ล้านไร่ ได้ผลผลิตประมาณ 24.2 – 28.5 ล้านตันข้าวเปลือก

3) พื้นที่นา 3 ใน 4 อยู่ในเขตน้ำฝน โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีพื้นที่ปลูกมากกว่าร้อยละ 50 ของประเทศ ยังมีปัญหาดินเค็ม ดินเปรี้ยว น้ำท่วมเป็นประจำ และการชลประทานไม่สมบูรณ์เสี่ยงต่อการขาดแคลนน้ำในช่วงเพาะปลูก ส่งผลให้ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ทั้งประเทศค่อนข้างต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เวียดนาม อินเดีย พม่า เป็นต้น

ดังนั้น จึงจำเป็นต้องพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้สูงขึ้น เช่น การปรับปรุงความอุดมสมบูรณ์ของดิน การพัฒนาระบบชลประทาน การจัดรูปที่ดิน การปรับระดับพื้นที่นาและการใช้เมล็ดพันธุ์ดี ซึ่งการใช้เมล็ดพันธุ์ดีเป็นวิธีการเพิ่มผลผลิตที่ลงทุนน้อยกว่าวิธีอื่นๆ เพราะฉะนั้นการผลิตเมล็ดพันธุ์ดีที่ได้มาตรฐานและเพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

เมล็ดพันธุ์ดีที่มีคุณภาพเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตทั้งในแง่คุณภาพและปริมาณ เพื่อให้เมล็ดพันธุ์ดีแพร่กระจายไปสู่มือเกษตรกรอย่างทั่วถึง รัฐบาลจึงได้จัดทำโครงการผลิตและขยายเมล็ดพันธุ์พืชในปี พ.ศ. 2515 โดยให้กรมวิชาการเกษตรรับผิดชอบในการผลิตเมล็ดพันธุ์กักและพันธุ์หลัก กรมส่งเสริมการเกษตรรับผิดชอบในการผลิตเมล็ดพันธุ์ขยายและเมล็ดพันธุ์จำหน่าย (ก้องกษิต สุวรรณวิหค 2546: 11) ในปี พ.ศ. 2549 รัฐบาลได้รวมงานการผลิตเมล็ดพันธุ์ทั้งสองส่วน ให้มารวมกันอยู่ในกรมการข้าวซึ่งเป็นหน่วยงานระดับกรมที่รับผิดชอบงานข้าวของประเทศ สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดย การผลิตเมล็ดพันธุ์กักและพันธุ์หลักอยู่ในความรับผิดชอบของสำนักวิจัยและพัฒนาข้าว ส่วนการผลิตเมล็ดพันธุ์ขยายและเมล็ดพันธุ์จำหน่ายอยู่ในความรับผิดชอบของสำนักเมล็ดพันธุ์ข้าว และศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวนครราชสีมาเป็นหน่วยงานภายใต้สำนักเมล็ดพันธุ์ข้าว มีหน้าที่ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นหลัก ได้แก่ พันธุ์ ขาวดอกมะลิ 105 กข 15 และพันธุ์ชัยนาท 1 ซึ่งมีเป้าหมายการผลิต ประมาณ ปีละ 4,000 ตัน เพื่อใช้ในการดำเนินการโครงการ ส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานภาครัฐ และโครงการช่วยเหลือผู้ประสบภัยธรรมชาติ นอกจากนั้นยังจำหน่ายให้แก่หน่วยงานราชการ ภาคเอกชน และเกษตรกรทั่วไป

การดำเนินการผลิตเมล็ดพันธุ์มีหลายขั้นตอน เช่น การจัดแปลงขยายพันธุ์ การตรวจสอบคุณภาพ การปรับปรุงสภาพ เป็นต้น สำหรับในขั้นตอนการจัดทำแปลงขยายพันธุ์นั้น นับได้ว่าเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นแหล่งปลูกขยายพันธุ์เพื่อให้เมล็ดพันธุ์ที่มีปริมาณมากยิ่งขึ้นซึ่งต้องอาศัยทั้งพื้นที่และแรงงานในการดำเนินการมากจึงจำเป็นต้องอาศัยพื้นที่ของเกษตรกร และตัวเกษตรกรเองเป็นผู้จัดทำหรือเป็นผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ในระดับไร่นา โดยอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเจ้าหน้าที่ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว ตั้งแต่การเตรียมดิน การปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การนวด การลดความชื้น การบรรจุกระสอบ และการขนส่งเมล็ดพันธุ์มาจำหน่ายให้แก่ศูนย์ฯ ทั้งนี้ปัจจัยการผลิตและเงินทุนในการผลิตนั้นเกษตรกรต้องจัดหาเอง แต่ราคาที่ได้รับจากการจำหน่ายให้แก่ศูนย์ฯ นั้นจะสูงกว่าราคาในท้องถื่นประมาณร้อยละ 10-20 ตามระดับคุณภาพ

จังหวัดนครราชสีมา มีพื้นที่ทำนาทั้งสิ้น จำนวน 3,841,361 ไร่ คิดเป็น 50 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด (สำนักงานการปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดนครราชสีมา 2547: 10) และยุทธศาสตร์ของจังหวัดนครราชสีมา ประจำปี 2548 ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าวไว้ 1 ยุทธศาสตร์ 3 ตัวชี้วัด ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาการเกษตรและการแปรรูปสินค้าเกษตรส่งออก ประกอบด้วย 3 ตัวชี้วัดดังนี้

ตัวชี้วัดที่ 1 ร้อยละที่เพิ่มขึ้นของผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ตัวชี้วัดที่ 2 ร้อยละที่เพิ่มขึ้นของปริมาณการแปรรูปเพื่อส่งออกประเภทข้าวหอมมะลิ

ตัวชี้วัดที่ 3 ร้อยละที่เพิ่มขึ้นของพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์

พื้นที่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นอำเภอที่มีการปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ที่สำคัญของจังหวัดนครราชสีมาอำเภอหนึ่ง และศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวนครราชสีมา ได้ทำการสำรวจและคัดเลือกเกษตรกรเข้าร่วมดำเนินการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเมื่อปี พ.ศ. 2545 เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 ซึ่งเป็นพันธุ์ที่มีเป้าหมายการผลิตสูงกว่าพันธุ์อื่นๆ เนื่องจากเป็นที่ต้องการของตลาด สำหรับฤดูฝน ปี 2548 มีเป้าหมายการผลิต 645 ตัน เกษตรกร 105 ราย พื้นที่ดำเนินการอยู่ในเขตตำบลคงใหญ่และตำบลในเมือง จากการสังเกตที่ผ่านมาพบว่าเกษตรกรบางรายไม่ประสบผลสำเร็จทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ บางรายได้เลิกผลิตเมล็ดพันธุ์ให้ศูนย์ฯ โดยให้เหตุผลว่ายากแก่การปฏิบัติตามระเบียบการจัดทำแปลงของศูนย์ฯ และการควบคุมให้คำแนะนำของเจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ รวมทั้งไม่คุ้มค่ากับการลงทุน ทำนาขายข้าวให้โรงสีดีกว่าถึงแม้จะได้ราคาต่ำกว่าการลงทุนน้อยแต่ไม่ต้องพินิจพิเคราะห์กับการดูแลเอาใจใส่มากนักจะได้มีเวลาไปทำงานอื่น สิ่งเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ฯ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาศักยภาพในการผลิตเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรสมาชิกแปลงขยายพันธุ์ รวมทั้งด้านความพร้อม ความรู้ การรับรู้

ความเข้าใจ ทักษะ การปรับตัว การตื่นตัว ความสนใจใฝ่รู้ ความสามารถในการสื่อสาร ที่มีต่อการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว เพื่อนำไปพัฒนาแนวทางการดำเนินงานและพัฒนาเกษตรกรให้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

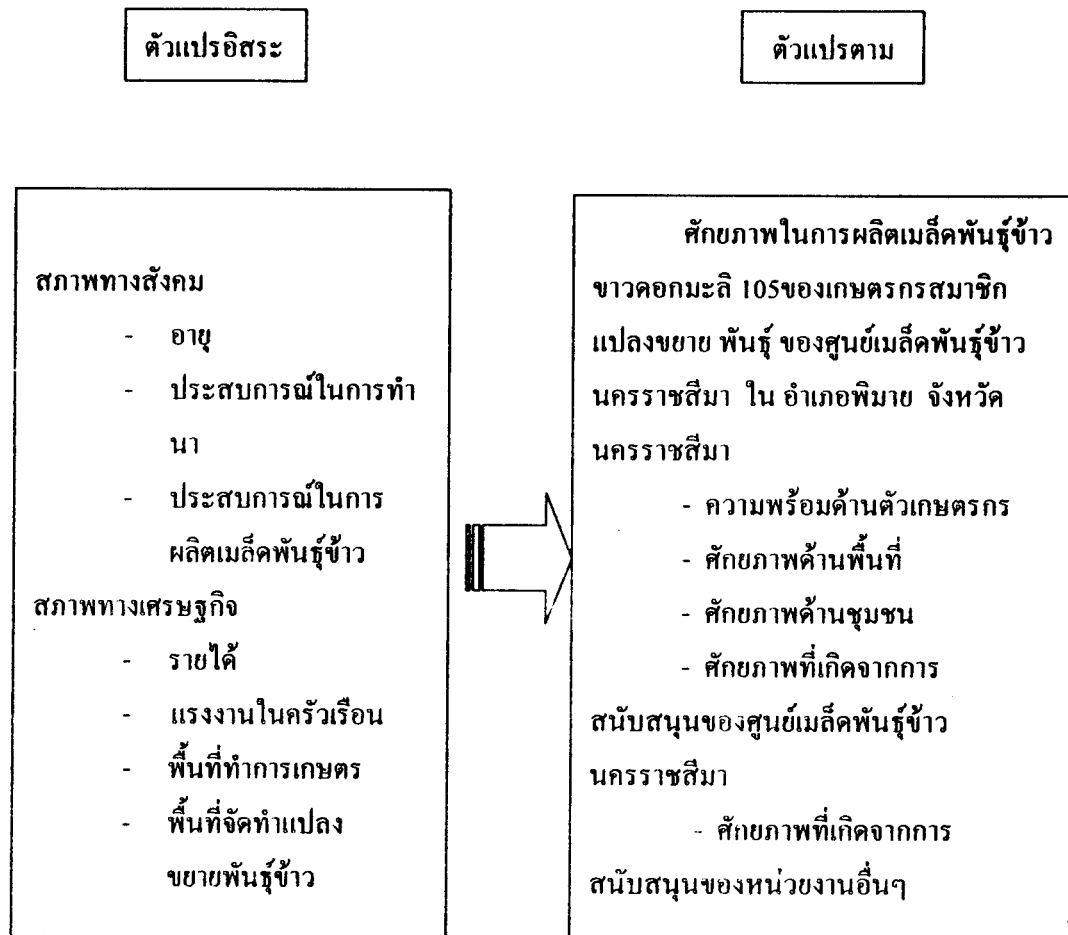
- 2.1 เพื่อศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจ ของเกษตรกรสมาชิกแปลงขยายพันธุ์ข้าวชาวดอกมะลิ 105 ในอำเภอฟินมาย จังหวัดนครราชสีมา
- 2.2 เพื่อศึกษาระดับความรู้ของเกษตรกรสมาชิกแปลงขยายพันธุ์ข้าวเกี่ยวกับการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชาวดอกมะลิ 105
- 2.3 เพื่อศึกษาทัศนคติของเกษตรกรสมาชิกแปลงขยายพันธุ์ข้าว ที่มีต่อการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชาวดอกมะลิ 105 ในอำเภอฟินมาย จังหวัดนครราชสีมา
- 2.4 เพื่อศึกษาศักยภาพในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชาวดอกมะลิ 105 ของเกษตรกรสมาชิกแปลงขยายพันธุ์ข้าว ในอำเภอฟินมาย จังหวัดนครราชสีมา
- 2.5 เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะของเกษตรกรสมาชิกแปลงขยายพันธุ์ต่อการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชาวดอกมะลิ 105 ในอำเภอฟินมาย จังหวัดนครราชสีมา

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพของเกษตรกรในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ชาวดอกมะลิ 105 สามารถนำมากำหนดเป็นตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม ดังนี้

1. ตัวแปรอิสระ ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับสภาพทางสังคม ได้แก่ อายุ ประสบการณ์ในการทำงาน ประสบการณ์ในการผลิตเมล็ดพันธุ์และสภาพทางเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ จำนวนแรงงานในครัวเรือน พื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่จัดทำแปลงขยายพันธุ์ข้าว
2. ตัวแปรตาม เป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพของเกษตรกรสมาชิกแปลงขยายพันธุ์ข้าว ในอำเภอฟินมาย จังหวัดนครราชสีมา ต่อการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ชาวดอกมะลิ 105

จากตัวแปรอิสระและตัวแปรตามจึงมากำหนด กรอบแนวคิดการวิจัย ดังภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวความคิดการวิจัย (conceptual framework)

4. สมมติฐานการวิจัย

สภาพทางด้านสังคม(อายุ ประสบการณ์ในการทำนาและประสบการณ์ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว) สภาพทางด้านเศรษฐกิจ (รายได้ พื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่จัดทำแปลงขยายพันธุ์ข้าว แรงงานในครัวเรือน) ของเกษตรกรสมาชิกแปลงขยายพันธุ์ข้าวมีความสัมพันธ์กับศักยภาพในการ

ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชาวดอกมะลิ 105 ของเกษตรกรสมาชิกแปลงขยายพันธุ์ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว นครราชสีมา ในอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดนครราชสีมา

5. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาศักยภาพในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชาวดอกมะลิ 105 ของเกษตรกรสมาชิกแปลงขยายพันธุ์ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว นครราชสีมา ในอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดนครราชสีมา ในฤดูฝน ปี 2548 ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 105 ราย เนื่องจากประชากรมีจำนวนน้อยราย จึงเก็บข้อมูลจากประชากรทั้งหมดโดยวิธีสำมะโนประชากร (census) เกษตรกรสมาชิก

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดคำจำกัดความดังนี้

6.1 ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว หมายถึง ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว นครราชสีมา ซึ่งเป็นหน่วยงานในสังกัดกรมการข้าว ที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการผลิตและขยายเมล็ดพันธุ์ดี เพื่อกระจายเมล็ดพันธุ์ดีสู่มือพี่น้องเกษตรกร

6.2 เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรสมาชิกผู้ร่วมโครงการแปลงขยายพันธุ์ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว นครราชสีมา

6.3 การผลิตเมล็ดพันธุ์ หมายถึง การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ชาวดอกมะลิ 105 โดยมีการดูแลรักษาตามหลักวิชาการ เพื่อนำเมล็ดพันธุ์ไปขยายในชั่วอายุต่อไป

6.4 ข้าวพันธุ์ชาวดอกมะลิ 105 หมายถึง ข้าวพันธุ์ดีที่ทางราชการส่งเสริม และมีลักษณะประจำพันธุ์ตรงตามข้อกำหนดของคณะกรรมการพิจารณาพันธุ์ข้าว กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

6.5 ทักษะ หมายถึง ความคิดเห็นของเกษตรกรสมาชิกผู้ร่วมโครงการแปลงขยายพันธุ์ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว นครราชสีมา

6.6 แปลงขยายพันธุ์ หมายถึง แปลงนาผลิตเมล็ดพันธุ์ดีให้มีคุณภาพที่แท้จริง ของสมาชิกผู้ร่วมโครงการแปลงขยายพันธุ์ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว นครราชสีมา

6.7 เทคโนโลยี หมายถึง ความรู้วิธีการต่างๆ ที่ใช้ในการปฏิบัติเพื่อเพิ่มผลผลิต ลดค่าใช้จ่าย และเมล็ดพันธุ์ข้าวมีคุณภาพอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน

6.8 ศักยภาพ หมายถึง อำนาจ พลังหรือคุณสมบัติที่แฝงอยู่ในตัวของเกษตรกร สมาชิกผู้ร่วมโครงการแปลงขยายพันธุ์ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวนครราชสีมา ที่สามารถที่จะพัฒนา หรือแสดงออกมาให้เห็นได้ ในการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์เป้าหมายที่กำหนดไว้และสำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพภายใต้สภาวะแวดล้อมที่เป็นอยู่

7. ประโยชน์ที่จะได้รับ

การวิจัยเรื่องนี้มีความสำคัญ เนื่องจากข้าวขาวดอกมะลิ 105 เป็นข้าวหอมที่มีคุณภาพที่ ประเทศไทยผลิตเพื่อบริโภคภายในประเทศและมีศักยภาพในการส่งออก และอาจกล่าวได้ว่าข้าวเป็น สัญลักษณ์ของประเทศไทยก็ได้ ดังนั้นจึงสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาไปใช้ในการวางแผน การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของเกษตรกรสมาชิกแปลงขยายพันธุ์ข้าวของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว นครราชสีมา ในอำเภอพิมายและนำไปปรับใช้กับพื้นที่อื่นๆ ของศูนย์ฯ ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด